

(Самрл, нег мове ратива)

*1-4
1913*

Juznoslovenski filolog

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ *ed.*

А. БЕЛИЋ

A. Belić

БЕОГРАД 1913.

Књ. I. Св. 1—2

(„мрѣк“). У оба случаја видимо да је звучна струја умукла чим је импловија почела. Експлозија је јака, али после ње нема вокала као што би се можда могло очекивати.

У чакавском изговору [Б] видели смо већ на сл. 6 („гѣд“) да звучна струја траје до експлозије; после експлозије је нема. У истом изговору муклога сугласника („рѣт“, сл. 7) звучна струја престаје на почетку импловије.

Изговори [В] и [Г] најудаљенији су од [А]-изговора; у њих, на сл. 8 („гѣд“) и сл. 9 („гѣд“), не само да нема полувокала после експлозије, него нема ни саме експлозије. Звучна струја траје неко време, постепено слабећи, и са њеним престанком престаје и сугласник.

Према овоме могли бисмо, из горњег материјала, констатовати три типа звучних сугласника на крају речи:

I, прави звучни сугласници са полувокалом после експлозије (сл. 1, 2, 4): *градѣ, врагѣ, смуѣ*; изговор [А].

II, замукли (асурдирани) звучни сугласници, код којих трептање гласних жица престаје у току оклузије, тако да је експлозија сасвим умукла; изговор [Б] и [В].

III, звучни сугласници импловивни, који су без експлозије, као изговори [В] и [Г], у којих гласне жице титрају за време импловије и оклузије; с престанком титрања гласних жица престаје и сугласник.

Милош Ивковић.

ТРЕБНИК БЕОГРАДСКЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ Бр. 305 (488).

(БЕЛЕШКЕ О ПАЛЕОГРАФИЈИ И ЈЕЗИКУ.)

Требник који се овде описује уставни је рукопис српско редакције на пергаменту, а написан је на 96 листи, величине 13,5 X 18 см. На два места рукописа имамо уметке, који су писани

на обичној хартији: први — од 4 листа писан је полууставом, судећи по палеографским знацима у XVI веку, а умотнут је после 12-ог листа пергаментског рукописа; други — од 30 листи писан је уставом XIV—XV в., а умотнут је после 64 листа. Тако рукопис, заједно са уметнутим листовима од хартије, који се налази у дрвеном повезу, превученом дебелом црном кожом, има 128 листи¹⁾. Између л. 63 пол. и 64 (крај и почетак свеске) и између л. 64 и 65 (средњи листови су превижони) текст нема везе, — дакле, у рукопису недостаје неколико листи.

Пре но што је доспео у београдску Народну Библиотеку требник је био својина „vegeskog starinara Stev. Verkovića“²⁾.

Садржина његова изложена је у мало час помонутом чланку г. Љ. Ковачевића, у којем је он наштампао из њега и 15 врло интересантних молитава којо су већином апокрифно.

Запис нашег споменика (л. 123—124) који нам но дајо непосредног обележавања којо је године написан, али који ипак допушта да прома узгредним напоменама којо се у њему налазе и сводочанствима којо се могу поцрпсти из текста одродимо не само годину, но и место где јо био написан, издаван јо двапут: први пут у чланку Љ. Ковачевића „Nekoliko srpskih natpisa i bi-lježaka“ [Starine, knj. X (1878), str. 270—271], други пут у Љ. Стојановића I књизи „Записа и натписа“ (Бр. 97 и 98, стр. 37.)³⁾.

Сводочанства о години кад је написан, као што јо речено, добивају се, у главном, из записа који почиње овако: **ИЗКОЛЕНИЕМЪ** **ШЦА** **И** **ЗАЧЕТНИМЪ** **СНА**. **И** **СХО** || **ЖЕИНИМЪ** **СТГО** **ДХА**. **СА** || **ВРШИ** **СЕ** **ДЪЛО** **СЕ**. **ИЦА** **МАРТА**. **К.С.** **ДНЬ**. **ПРИ** | **ЖОУПАНЪ** **КЪ** **КАКАШИНИЪ**⁴⁾ ... | ... **ВЪ** | **ДНЬ** **БЛГОУКРЪНАГО** **ЦРЯ** **НАШЕГА**. **СТЕФАНА**. **И** **СНА** **ШОУ** | **ОУРОША**. **И** **ЦРЦЕ** **ЕЛЕНЕ**. | **ВЕЛДАЮЩИМЪ**. **ВЪШИН** | **ЗЕМЛШИН**. **СРПЬСКОМЪ** | **И** **ПОМОРЬСКОМЪ** **И** **ГРЬЧЬ** | **КОМЪ**. **КАГА** **СЕ** **ШЕРЪЖЕ** **ВЕ** | **РЪ**.) (л. 123—123 полођина).

Даљо, на основу података октеније у тексту: **И** **ИЩЕ** **МОЛИМЪ** **СЕ** **Ш** **ХЪ** **БЛЮБИТЕ** | **МЪ** **ЦАРИ** **НАШИМЪ** **СТЕФАНЪ**: (л. 62). **ЦРЯ** **НАШЕГО** **СТЕФАНА**. **СЪХ** | **РАНЫ** **ПО** **КРОВОМЪ** **ТВОИМЪ** (л. 28). **С** **ХЪ** **СОЛЮБИ** **ЦРИ** **НАШИМЪ**

¹⁾ Позивања на листове у даљем излагању чине се по нумерисању у којо су узети у рачун и листови од хартије.

²⁾ Ковачевић Љ. Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti. Starine, knj. X (1878), str. 274.

³⁾ Управо, то је прештампивање издања г. Ковачевића.

⁴⁾ Два слова овог реда, затим два реда у потпуности и скоро цео трећи ред (остала су само два последња слова) истрти су.

сте | фанѣ. и о воюехъ њего гоу по: (л. 8). Дакле, требник је написан за време цара Стефана, значи у времену између 1346 и 1355 г.¹⁾, то је прво; друго, — *„кѡга се ѡвръже кѡрь.“* Писац је очевидно имао на уму срамну продају Бера Кантакузону, зими 1350 г., кад је Стефан био заузет ратом против Босне, налазоћи се лично код своје војско²⁾. Дакле, требник је био до краја прописан 26 марта 1350 година³⁾. Као противречност свому овомо могу се узети спомињања у октенијама *архиепископа* (21, 24 пол.: *О архиепѣѣ нашемъ*), и то зато што је, као што знамо, проглашење српског патријархата било још пре крунисања Стефана царском круном. Могућно је да се овдо има на уму архиепископ Скопско епархије којем је био потчињен Прилеп, и у чијој је околини, без икакве сумње, и написан наш требник. Ово се јасно види из ових података: 1). У једној молитви налази се ово: *сѣамъ вѣѣ ѡ трѣскавѣца* (л. 103 полеђина). Без сумње се овде има на уму манастир Св. Богородице у Трескавцу, близу Прилопа, у подножју Златоврха, задужбина краља Милутина⁴⁾, манастир којем је краљ Стефан Душан дао три повесло. Од њих је прву од 1336 г. штампао Ст. Новаковић у *XLI књ. Гласника*⁵⁾, а дво друго које потврђују и проширују имања и привилегије манастира наштампао је Ђ. Даничић у *XI⁶⁾* и *XIII⁷⁾* књ. *Гласника*. 2). У запису налазимо: *ѡ да прости рада шевца нѣзъ маргарита. Я селище днѣвльѣ Маргаритѣ съ властнѡ и съ правннани и с' планиномъ* поклонѡ јо краљ Стефан

¹⁾ Види „Историју Срба“ Константина Јиречка, прев. Јов. Радонића, Београд 1911, стр. 370 и 394.

²⁾ *Ibid.*, стр. 384.

³⁾ Јиречек пише (*ibid.*, стр. 384): „није познат датум поновнога освојења Бера“; о овоме писац записа још ништа не зна. Зато се може претпоставити да е Бер био присаједињен после 26 марта.

⁴⁾ Види о овоме код архиепископа Данила (Ђ. Даничић. Живот краљева и архиепископа српских написао архиепископ Данило и други. У Загребу 1866 г., стр. 136—137): *Сми бо неславно творѣ и въ прѣдѣлѣжнѣиша ѡанко на божию (*хвалоу) въ такова простирааше мисль срьдѣчноу. домъ бо прѣсвѣтне богородице слаглие питатељнице ро да христиниьскаго въ мѣстѣ рекѡмѣмъ Трескавци (варијант: Трескавица), и тѣ исповѣдливнѣиша приношени ѡво испљани, ѡанко ѡса потрѣкѣна на слоужбеу богу и прѣчнетѣи ѡво матери, сѣкѣ же въ вѣчнѡне поминанию, проси милостивнаго сѣтерѣждинни и помѡшти прѣсвѣтне отѣчѣствѡ своѣмоу.*

⁵⁾ Два прилога к српским старинама. II. Хрисовуља краља Стефана Душана манастиру Трескавцу (стр. 358 и даље).

⁶⁾ Три српске хрисовуљѣ. I. Године 1336—46.

⁷⁾ Хрисовуља, стр. 369—377.

Душан међу осталим земљама манастиру Трескавцу мало час спомонутом повољом од 1336 године¹).

То исто „селище“ налазимо и у двома другим повољама Душановим: а) у повољи, наштампаној у XI књ. *Гласника*: *селцише маргаритъ съ всѣми правинами, съ нивниѣмъ, съ виноградаы, съ водѣницоу, съ планиноу*²) и б) у повољи, наштампаној у XIII књ. *Гласника*: *Село мар'гаритъ ѿ виноградаи ѿ нивниѣмъ ѿ планин | дошъ и съ всѣми правинами*³).

Ово соло, под именом *Margari*, налазимо и на савременој аустриској генералштабној карти⁴) северозападно од Прилопа, далеко од њога (у ваздушној линији) 21,5 километра⁵).

Према томе, требник је несумњиво написан негде у околини Прилопа, и, по свој прилици, у манастиру Трескавцу, као што је то воћ претпоставио и Љ. Ковачовић⁶).

Дакле, ми имамо пред собом споменик *српске редакције* који је написан у *Северној Македонији* у половини XIV века. И то не треба да нас изновађује: Прилоп, који је прелазно, почевши од средине IX века, из руке у руку (Бугарска, Византија, Епирска држава Анголѧ, опет Бугарска), од 1296—97 г. пролази под власт српско државе; та власт коначно се утврђује под краљем Стефаном Душаном 1331—35 г. Околина Прилепа после тога почиње да се насељава⁷); природно је претпоставити да је колонизација ишла из старих српских земаља; заједно са тим овамо се преносила и српска просвета, што и потврђује наш споменик својом српском редакцијом, чијом опису, после ових уводних примедба, ми и прилазимо.

I. Палеографија.

1. Пергамонат на којем је написан наш споменик — дебео је, по крајовима је поцрнео. Цео споменик је писан једном руком

¹) Види Ст. Новаковића, *op. cit.*, стр. 361. Одломак овај наведен је по оригиналу (који се чува у Народној Библиотеци у Београду, Бр. 81, ред 85).

²) Стр. 133.

³) Стр. 872. Наводимо по оригиналу. (Нар. Б. Вр. 72., стр. 64—65.).

⁴) 39° 41° Monastir. K. u K. Militärgeographisches Institut (Nachtr. 31. VII. 1907).

⁵) Тај исти назив „Маргари“ и код В. Кљнчева, „Македонија, етнографија и статистика“, Софија 1900, стр. 495.

⁶) Nekoliko priloga staroj srpskoj književnosti. *Starine*, knj. X. (1878), str. 274.

⁷) Види о томе чланак Ст. Новаковића: „Прилоп у првој поли XIV века по Трескавачким повељама краља Стефана Душана.“ *Глас LXXX* (1909), 1—24.

не рачунајући, разуме се, уметнуте листове од хартије којих је општи карактер писања кос.

Рукопис (пергамонат) има 12 свезака — терниона и кватерниона. Друга, трећа и четврта свеска нуморисано су: друга има два броја — при дну на првом и на последњем листу; трећа и четврта само на првом. У осталим свескама доња ивица одсечена је при укоричавању толико, да су одсечени и бројеви; на 6 и 7 свесци од њих се сачувала само титла.

Слова која су писана отвореним мрким мастилом стоје на линијама, којих има на свакој страни 19; средња висина слова је 0,3 см.

Извођење киноварних почетних слова, која се спуштају на ниже и која заузимају место 5—6 реди (3,5—5 см.), већином је просто: то су обична писмена, само већа; једини украс њихов представљају чворови (кружна задебљања) и на крајевима буброжаста рачвања. Ипак има иницијала који су и воштије изведени, — по принципу представљања каишова са шиљцима где се пресецају; при овом или су оба каиша израђена киноваром (почетак рукописа: л. 27 пол.), или је један израђен киноваром, а други мрким мастилом (сродина рукописа: л. 100, 105), или је, најзад, један киноваран, а други је у контурама, чист (крај рукописа: 107 пол., 108 пол., 111 пол., 121).

На 36 пол. налази се попречни орнаменат који је израђен по истом принципу; простори између каишова испуњени су мастилом отворено мрке боје. Таког је карактера и звездаста, са осам кракова, розета на л. 109, која је израђена киноваром и мастилом.

II. Облик засебних слова.

А. Стуб је нагнут с десна у лево; трбух који има у горњем делу мало испупчење просеца ту стуб, но допирући до његова врха; доњи део потљо, који је обично паралелан горњом, укршта се са стубом на његовој средини.

Б. Трбух је састављен од доње усправне линије на стубу и врло мало извијене бочно линије која почиње мало изнад средине стуба; капак који се надноси над трбухом издигнут је на више досним делом.

То се може рећи и за **Г.**

В. Горњи део, који представља правоугли троугао, заузима трећину висине стуба; доњи је део трапезоидан, са широм основицом;

десна његова линија каткад је мало заокругљена. **В** унесоно под титлу има облик правоугаоника.

С се употребљава само као број.

З. Ропић који почиње на линији или испод ње, пружајући се по линији или (у другом случају) дижући се на више до линије, усправно се спушта наниже.

Ѕ се налази један пут у речи **иззоу** (4 пад. једнино) 104; завијутак попречнице иде навише.

Ж има јако редуциран горњи део; леви горњи крак усправан је према стубу или под углом иде навише; бочни краци пружају се симетрично.

И. Стубови су паралелни; спојна линија, која полази изнад средине стуба, у десном свомо делу мало је подигнута навише.

Ї се употребљава обично на крају реда кад нема места да се напише и (ма да има случајева кад се оно пише и у средини реда) и у речи **іс**. Стуб може бити прецртан преко средине крстасто. Пише се или без икаквих дијакритичких знакова, или с тачком, двома тачкама, и тачком са акутом.

К. Извијени десни део, са нижим врхом, не додирује стуб.

Л има два облика: 1) симетрично растављене и према унутрашњости извијене краке; 2) десни део — стуб који иде с десна у лево, леви део — извијена линија ка унутрашњости. У оба случаја линије се не просоцају на врху, већ су састављене малим капком.

М има неколико облика: паралелни стубови састављени су заокругљеном или само мало извијеном наниже прочитагом која лежи на линији; у првом случају њен горњи леви крај није спојон са стубом непосредно, већ малим капком. Други тип: са кривим левим стубићем испуцаним споља и угластом прочитагом чије теме угла лежи на линији. Трећи тип, који се већином употребљава на крају рукописа, има стубиће непаралелне, који се у доњем делу разилазе и који су спојони заокругљеном или наломљеном прочитагом; она се налази на линији или се спушта испод ње.

Н. Стубови су паралелни; прочитага почиње од горњег дела левог стуба и просоца се са десним стубом мало више његове средине.

О има оштар врх. На крају реда трипут је употребљено двојно спојено **о** — **∞**: **стг∞** (2 пад. једн. м. р.) — 3 пол.; **іг∞** — 19 пол.; **некимаг∞** (2 пад. јод. м. р.) — 27 (исп. ниже наведено писање удвојених слова, опет на крају реда).

П. Капак је каткад крстасто пресочен.

Т. Осим обичног облика на крају реда, кад нема места, употребљава се **т** са високим стубом и капком извијеним као циркумфлекс (на пр.: **ныкыѣо** | (5 пад.) — 103; **идеѣь** | — 107 и т. д.).

Оу је обичан облик за глас **и**.

Ѹ као **о** са доста подигнутом над њим луком констатовано је 4 пута на крају реда: (**ващемѸ** | — 18 пол.; **возабелены** — 20; **гредоуциомѸ** | — 25; **кавче** — 105 пол.).

Ф. Делови чашице, који полазе нешто изнад доње линије реда и који се широко разилазо, при врху су пресочени цртицама.

Х. Тачка пресека састављених долова заузима средину висине слова.

Ѓ. Средњи стуб долази до горње површине реда; употребљава се у почетку речи; а у средини речи после самогласника.

Ш и **Ц.** Репић који се спушта на ниже непосредно је продужење свог стуба.

Ч има два типа: 1) прав стуб и получашица; 2) стуб изломљен или мало више, или у самој тачци пресека са у страну повученим ловим делом слова.

Ѧ — у рукопису нома.

Б — има различне облике: 1) доња линија је усправна на стубу, а досни доо трбуха, који допире својим горњим делом каткад скоро до врха стуба, има знатну испупченост; 2) трбух је полукружан; и 3) трбух са обухваћеним делом стуба представља круг.

Ѧ. Трбух са усправним доњим делом према стубу и испупченим десним делом; попречница са опуштеним крајевима лежи нешто испод горње линије реда.

и, ю, љ — представљају спајање **і** са дотичним словом: спојна линија, пресечена само код **и**, налази се изнад половине висине реда. **љ** се употребљава не само после самогласника и у почетку речи (у оба случаја недоследно, о чему види ниже § 31), већ и иза сугласника, али врло ретко: **повелении** (2 пад. множ.) — 2; **избавление** — 12; **въ пристаницие** | — 114; **не вьвѣди** — 115; **невидниѣ** (4 пад. множ. м. рода) — 121.

Ти случајеви показују да **љ** после сугласника не обележава, у очима прописивачевим, палаталност сугласника који му протходи. Његова употреба је прост манир. Што се тиче случаја као што је **избавлениѣ**, — он се налази само једанпут, а обично је: **избавлениѣ** — 109 пол., **помышлени** — 19, **помышлени** — 19, **поклонениѣ** — 120 пол. и т. сл.

Е „широк“ налази се двапут на крају реда: **ПОВИНОУВЕНЬЕ** — 98 пол. и **ЕДИМОУ** — 122 пол.; извијен као циркумфлекс, дугачак језичак њогов процртан је.

Љ је употребљен само једанпут (у речи: **ВЕРЪНАЖ** — 116 пол.); косо линије не састају се при врху, него су спојене капком.

Ж употребљен је двапут (у речима: **ВЕРЪНАЖ СЛОУЖЕЖ** — 116 пол.); њогов горњи део јако је редуциран; унутрашња линија, која је паралелна главној линији која одозго полази с десна на лево, пружа се од друге главне линије нешто испод пресека главних линија.

Ѕ је састављено од куке обрнуте крацима навише која се теменом свога угла налази на доњој линији реда; ка томе шиљку с доње стране приљубљен је двапут савијон ропић.

Од лигатурâ (сплотовâ) употребљавају се ове:

р и њ: њ	т и њ: њ
т и в: в	л и њ: њ
о и њ: њ	м и н: мн
л и м: лм	ш и р: шр
т и и: њ	

Само лигатуром написана је четири пута реч **ЛИНЬ** и **ЛИИ** (у запису: 123, 123 пол. и 124).

Интересантна је једна палеографска особина нашег споменика; то је споменута употреба удвојених слова на крају реда:

печатъ — 2	юси. — 12, 52.
страшнымъ. — 6 пол.	поутени. — 18 пол.
ноукъ. — 10	кремъшнѣни. — 34
вашухъ. — 19	ткоиини. — 120
напастъ. — 34	сучинъи. — 64 пол.
почивѣхъ. 35 пол.	къзѣнгын. — 18
сѣгрѣшитъ. — 38 пол.	тъи — 98 пол.
нашь. — 46	
ищеть. — 51 пол.	избавленныю. — 98 пол.
соуть. — 52.	примсталицию. — 114
насиць. 67 пол.	приближають сев. — 23 пол.
прѣкывають. — 99	прѣносѣцнагоо. 34
нашухъ. — 121.	

4. Од надредних знакова употребљавају се ови:

1) титле   ;

2) знаци   место пропуштеног полугласника;

3) \sim и \cdot над јотованим самогласницима и над ω ; \sim над ω и ω и \sim , \cdot и \sim над самогласницима уопште; ови знаци употребљавају се уопште врло ретко (изузетак чини i о којем је било говора раније).

Од знакова интерпункције употребљава се обично тачка која се ставља на доњу линију реда, каткад мало више ње, и врло ретко запота (на пр. на л. 22 пол.). На крају „чтенија“ употребљавају се ови знаци: $-$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$

$;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$, $;$

II. Фонетика.

A. Самогласници.

5. Рефлекси су прасловенских носних самогласника у требнику обично: ω (ю) место φ (ст. сл. ж) и ϵ (је) место φ (ст. сл. љ): **блѡднициѡ** (4 пад. једн.) — 49 пол., **моученыкы** (4 пад. м.) — 47 п., **Хошоѡ** — 53 п., **ѡзы** (2 пад. јед.) — 100 п., **вѡлю** (1 л. јед.) — 110 и т. д.; **имѣ** — 52 п., **начетѡкъ** — 46, **творѣ** | **щѣ** — 48, **ѣзыкѣ** — 51, **видѣть** (3 л. множине) — 53 п. и т. д.

Али има случајева кад налазимо оболежавања и са **ж** и **љ**, с једне стране, и ω и ϵ , с друге, на мостима прасловенског φ и φ , тако: а) **ж** (двапут) и **љ** (једанпут): **вѣрнѣж слоужѣж приноси** — 116 п. Заболожимо да **љ** стоји место очекиваног **ж** после **н** и **ж** у првој речи место очекиваног **љ**; б) ω (ю) место прасловенског φ (после **л**, **ж**, **ц** у почетку речи и после самогласника у средини речи): **Ѹѣрѡда** | **возврати се въспѣть дивлясе дланы рѣчи въ врьстѣ прикасающи се** — 27. **ты бо ѣси ѣъ разбываю | каменныѣ въ поустыни** — 28; **Гѣже ниѣю кѡа грѣхы прощати... ѣ | ви ѣни ѣль твоѡ** — 96 п. **ты бо ѣси | вѣ нашѣ. наказаю и не ѡумрьщкѣю. творен всѡѡ батюю. | нашѣ живѡть** — 97; **Гѣ великы. и вышшы имѣ | ю јединѡ бесмрьство. живи | въ свѣтѣ. непркосовенѣ** — 116; **Гѣ гѣ сѡдрьжоѣи вса** — 46 п. **вѣше же тоѡ водонось ками. шесть лежоущѣ** (Јов. од Јована, исп. у Мар. Јев.: **лежаштѣ**) — 45 п.; **Ѹ одрьжѡщѡго... недоѡга** — 68. **избави раба своѣго въ ѡузѣ слежоущѡ** — 101 п. **Ѹ... приѡдѡвныѣ вѡѡ** — 30 п. **мѡнтѡа | ми вѡѡ и всѣхъ стѣхъ** — 32. **Ѹ послѣдѣ | ныхъ земляю** — 63 п. **ѣко и пѣсь | къ морьскы и рокъ (?) не исхо | де Ѹ своѣ штице. тако и мо'и живѡть да не Ѹходитѣ | Ѹ своѣ**

штицоу — 106; призри с висоти стѣиѣ твою гн 31 п. Оуслыши ны
 бже спснтелю нашъ яко крѣтомъ твою милости. съдржоу земли
 твоимъ блвєннємъ. моли: — 61 п. аще ко | торн бра нмѣ жиноу
 невѣрноу | и тон блговоли жити съ нею | да не вставляють юю.
 — 44 пол., 45; прѣда мь азъ мою мисли — 37; како мою
 бѣди соутъ — 37; боютъсе (3 л. множине) — 5. 11 пол.; прѣ-
 стоють — 24; всюу неприазны съ | трьяь юси хѣ бже — 99; азъ
 дахъ | нимъ слово твоє. и мнрѣ възненавидѣ ю. яко нѣсоутъ Ѱ
 ші | ра (Јованѡльс од Јована; исп. у Мар. јев.: ..възнавидѣмъ)
 — 53; азъ послахъ ю въ ші | рь. и за не азъ свѣшаю сама (Ibid.
 исп. у Мар. јев. — послахъ ѡ...) — 53.

У ова четири примора имамо исти појав — ю место Ѣ
 ѡ у облику 2 пад. јед. заменицо женског рода иже која замо-
 нује 4 пад. јед., што јо познато и средњобугарским споменницама¹⁾:
 азъ славоу юю же си даль мнѣ дахъ нимъ (јев. од Јована; исп. у
 Мар. јев. — иже далъ еси мнѣ) — 53; да видеть слѡу мою
 юю же си даль мнѣ (ibid., исп. у Мар. јев.: иже далъ еси мнѣ)
 53 пол.; Полато вышннго цѣра въ нею же къ | сеити се изколи
 — 127 пол.; сѡхани ми вѣроу сю же | къ тебѣ имамъ — 127 пол.

в) Обратнo — е (ю) место прасловенског Ѣ (ж, ѡ) после л, н,
 ч, ш, щ и после самогласника у средини речи: сѡхани | днѣ ѡро-
 четѣ моѡго — 1 пол.; оулоучитъ банѣ нетланинѣ — 3 пол.; даѣ
 пише всакон пѡмъ — 66 пол.; одѣжити | тѣче (= тоучоу) блгоу —
 62 пол.; тоуче свою поустѣ — 63 пол.; призирающаго — 5, тлѡюща
 9 пол.; каѣцихъ се — 37 пол.; каѣщаго се — 38, исповѣда | ѡщоу-
 щоу — 39, О снѣмѡщихъ се — 43, въкоушаѣцимъ — 37 пол.; ск-
 ѡщоушоу — 66 пол.; даѣщаго — 63 пол.; исцѣлаѣще — 68, исновѣ |
 даѣща се — 111 пол., въпнѣщаго — 113, чаѣще — 111 пол. 118; по-
 кланѡщнѣсе — 119 пол.; таѣть горы — 5, любовнню еѣ же ме юси.
 въжлюбнѣ — 53 пол.

Случајови другачије замоне назала: а) ѡ место прасл. Ѣ: шдѣ-
 жити | тѣче блгоу — 62; недѡгоу (2 пад. јед.) — 99; б) ѡ место пра-
 слов. Ѣ (једном и после ш): Ѱ | врьзы хѡькы нѣсннѣ — 62 пол.
 вѣровашь | въ ны оученици юго — 46 (исп. у Мар. јев.: вѣровашь
 конь.....); в) а место праслов. Ѣ у 4 пад. јед. именицо ж. р.
 са основом на а: подаѣ ми моудрѡ | и правѣдноуоу мѡсль и вѣра
 права — 65 пол. И, најзад, у примору: жена своимъ тѣломъ да

¹⁾ Види П. А. Лавров: Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей
 болгарскаго языка. Москва 1893, стр. 165.

НЕ | ВЛАДЕ НЬ МОУЖЬ ЮЮ. ТАКО ЖЕ И | МОУЖЬ СВОИМЬ ТѢЛО. ДА НЕ
ВЛАДЕ | НЬ ЖЕНОУ — л. 44. имамо случај замоне **а** са **оу**, који је раз-
умљив с тачке гледишта фонетико средњобугарских споменика (**ж**
место **а**).

Јавља се питање: како да се објасне сва ова обележавања?
Пре свега треба напоменути да објашњење њихно треба тра-
жити на основу бугарског језика. Али се тада јавља друго пи-
тање: означају ли она ишта реално у језику преписивачеву? Без
икакве сумње не означају. На ово нас наводи већ та ствар, што место
ж које је замонило у извесним случајевима бугарско **л** и које је
одговарало редуцираном гласу или гласу потпуног образовања **а**
живог језика — налазимо обележавања њимо **оу** = гласу **и** (исп.
обележавања са **оу** прасловенског **и** од дифтонга). Из тога следује
да све случајеве који рефлексују т. зв. средњобугарску про-
мену и замену јусова ми можемо свести на оригинал с ког је
преписан наш споменик.

6. Редуцирани „мукли“ самогласници. Место прасловенских
редуцираних **і** и **ѳ** у случајевима кад у писању рефлекси тих
гласова остају налазимо **ѣ**; знака **ѣ**, као што је речено, у нашем
споменику нема. Несумњиво, у многим случајевима обележа-
вања **ѣ** не означаје никакав глас, већ остаје само као тради-
ција која је остала од старих и средњобугарских споменика. То
доказују: 1) случајеви кад се **ѣ** изоставља или задржава само
у писању под утицајем аналогије; 2) случајеви асимилације су-
гласника, међу којима налазимо такође само традиционално **ѣ**.
Али, с друге стране, знак **ѣ** у оним случајевима где прома-
свима словенским језицима имамо самогласник потпуног обра-
зовања имамо права да сматрамо као слово са реалним (друго
је питање, каким баш) значењем.

Примера у којима се изоставља полугласник — у коренима,
суфиксима и наставцима у нашем споменику, као што је и требало
очекивати, има врло много; каткад се обележава да је пропу-
штен, али већином и тога нема. Наводим само неколико примера
из свако категорије: а) корени: **пса** (2 пад. јед.) — 109 пол.; **пси**
(1 пад. мн.) — 110 пол.; **кны** (1 пад. мн.) — 52 пол.; **ѣнтѣ** (3 пад.
јед.) — 53 пол.; **кнезе** (4 пад. мн.) — 28; **к'то** — 121 пол. и тако
даље; б) суфикси: **вѣшныи** (6 пад. мн.) — 26 пол.; **невѣр'ноу** (4
пад. једн. ж. р.) — 44 пол.; **грѣшныкы** (4 пад. мн.) — 65 пол.;
источныци (1 пад. мн.) — 25 пол.; **разлоучныкѣ** 116 пол.; **всоу-
жѣнныѣ** (4 пад. мн.) — 31 [исп. **ннѣны** (4 пад. мн.) — 108;

смирътнѡе — 25 пол.; **нетлѣннѡе** — 10 пол., **исповѣдникъ** — 65; **злотворника** (4 пад. јед.) — 107; **трѣскавца** (2 пад. јед.) — 103 пол.; **принѣвши** 41 пол. [исп. **пришедьшихъ** (2 пад. мн.) — 50; **положивъшоуоу** (3 пад. мн.) — 109] и т. д. в). На крају речи **ѣ** делимце остаје или се изоставља (с ознаком или без ње) само пред енклитикама и у предлога: **молишти** — 61; **моли | ш'те ѣи** и **впишемо к' тебѣ**; **боют се** — 11 пол.; **хвалит се, борит се** — 23; **вскѣ во вчи** — 63 и т. д.; с **намы** — 68 пол.; с **ным же** — 97 пол.; к **тебѣ** — 121 и т. д.

Случајови традиционалног обеложаванја **ѣ**, са извршеном асимилацијом сугласника који се по некад одвајају редуцираним самогласником: **тешкы** (4 пад. мн.) — 1 пол., 68 пол., 100 пол., **тешкѡе** — 1 пол.; **сръпскоѡе** (6 пад. јед. ж.) — 123 пол.; **мнышкы** (1 пад. јед. м.) — 125 пол.; **мнышкѡе** — 126.

Истичемо изостављањо **ѣ** који је постао од самогласника потпуног образовања у позајмицама из грчког језика: **по прокымѣ** — 29 п.

Случајови изостављања јаког **ѣ** у речима: **члѡ | вѣколюбѣ** — 98, 114 пол.; **вѣннавидѣ** — 112 могу се објаснити аналогијом зависних падежа. Обележаванја **ѣ** који није отимолошки оправдан могу се објаснити утицајем оригинала, у којем су долови речи налазили се на крају реда добили натписано **ѣ** чисто графичког порекла (појава је то обична у ћирилским рукописима), одакле су при прописивању механички преносени и у пропис. Другог је порекла **ѣ** у речи: **нѣсмѣ** — 52 пол. Овде је **ѣ** секундарно; оно се јавило на земљишту заједничког јужнословенског језика (а, може бити, и општесловенског) од **м + ѣ** слаби на крају речи. У речи **седѣмерницѡе** — 31 пол. **ѣ** је могао бити унесен аналогијом из **седѣмѣ**, где је он истог порекла као и у **нѣсмѣ**.

Опет је другог порекла **ѣ** у позајмљеним речима: **ѣ | рѣхѣгли** — 5; **ѣрѣда | нѣскыѣ** — 21; **вѣ ѣрѣданѣ** — 22; **вѣ ѣрѣданы** — 25 пол., 26; **вѣ нѣрѣданы** — 20; **вѣ нѣрѣдкѣ** (sic) — 20 пол.; **ѣвѣга** — 26; **вѣлтара** (2 пад. јед.) — 38; **вѣлтараоу** (2 пад. јед.) — 49; **Сѣрѣгыѣ** (4 пад.) — 50 пол.; **парѣѣниѣ** (5 пад.) — 102 пол.; **гѣврѣгыѣ** (5 пад.) — 102 пол.; **панѣ | делѣиѡе** (5 пад.) — 103; **ѣкинѣдѣне** (5 пад.) — 103; **ѣвѣгѣниѣ** (5 пад.) — 104; **ма | рѣта** (2 пад.) — 123 пол. Највероватније је да је **ѣ** овде графичког порекла¹⁾.

7. Самогласници пуног образовања место редуцираних. Самогласници који стоје место прасловенских редуцираних гласова,

¹⁾ Другачије М. Фасмер, Греко-славјанскіе этюды II. Извѣстія отдѣл. русск. яз. и слов. И. А. Н. XII 2, 1907, стр. 201—202.

по познатом, заједничком свима словенским јозицима закону, јављају се: о мосто њ и е мосто њ: **ЛЮБОВЬ** (4 пад. јед.) — 37, 42 пол., 49 пол. (двалут), 50, 51 пол. (1 пад. јед.); **ЛЮБОВЬЮ** (6 пад. јед.) — 50 пол.; **ВЬ ЛЮБОВИ** — 47 пол. (у два последња примера, у ствари, имамо утипај аналогичје); **ВО БЛАГОВРЪМЬ** — 63; **Ѡ ТЫ**; **НАЧЕТОКЪ** — 112, **НОКОТЬ** — 113 (к је по аналогичји и у 1 пад. једн.: **НОКТЪ** од **НОГТЬ**); и у комбинацијама: **БРАКОСЬ** — 49, **НЕДОУГОСЬ** — 99, **ТА || ТОТЬ** (= **ТАТЬ ТЬ**¹) — 105 пол. — 106.

ДЕВРЬ² — 17 пол.; **ПРОПЕНЬШАГО** (2 пад. јед.) — 6; **ПОПЕРЫ** (запов. начин) — 99; **ЗЛОТЕМНЬ** (прво е је по аналогичји из 2 пад.) — 9; **ТЕМНЬЧЬ НЫѢ** (2 пад. јед. ж.) — 100 пол.; **ЧЕСТНАГО ТИ КРТА** (2 пад. јед.) — 112 пол.; **ЧЕСТНОУ ИМЕ** — 114; **ЧЕСТНОМОУ ИМЕНИИ** (3 пад. јед.) — 120 пол.; **ТЪЛО... ПЕСИѢ** — 110; **ОУ** (= **ВЬ**) **ПЕСИѢ | ТЪЛО** — 110; **ВЕСЬ МИРЬ** — 111 пол., 125 пол.; **ОУМЕРЬШИ** (1 пад. множ. м. р.) — 64 пол.; **ПРИШЕСТВИѢ** 112 пол.; **ПРИШЕСТВИИ** (2 пад. јед.) — 22; **ПРИШЕСТВИЕМЬ** (6 пад. јед.) — 10 пол., 23 пол.; **Ѡ ПРИШЕСТВЫ** — 21; **ПРИШЕДЫ** (парт.) — 40 пол.; **ИМНОШЕДЬ ШЕѢ ЧЕСТИ** (2 пад. јед.) — 115 пол.; **ПРИШЕД'ШОУ** — 125; **ПРИШЕД'ШИХЪ** (2 пад. множ.) — 50; **ѠШЕШЕ** (4 пад. мн.) — 119 пол.; **ШЕШНИКА** (4 пад. јед.) — 39 пол.; **БЕСЬМРЬТЕНЬ** — 21 пол., 98; **СИЛЕНЬ** — 113 пол.; **ПРЪСЛАВЕНЬ** — 113; **ИСЕНЬ** — 17 пол.; **СТРАШЕНЬ** — 11 пол., 125; **ГНЪВЕНЬ** — 11, **НЕВЪРЕНЬ** — 45; **СРА | МЕНЬ** — 65 пол.; **ПРАЗДЕНЬСТВОУ** (3 пад. јед.) — 23 пол.; **ВЕСЬ МИРЬ** — 111 пол., 125 пол.; **ѢГОЛЮБЕ | СТЪВНЬИѢ** (2 пад. јед. ж.) — 22 пол.; **ЧЮЕСТВЪ | НА** — 41; **НЕНАВИДЕЦЬ** — 112; **КРЬ | МЕЧЬСТВИИ** (2 пад. јед.) — 51. Овамо иде и спорадичан пролаз **ь у е у** облицима: а) 3 пад. множ. основа на **ѡ** и консонантских: **СТРАСТЕМЬ** — 35; **ЛЮДЕМЬ** — 23 пол., 36, **ЗАПОВЪДЕМЬ** — 2, 40 пол., 118 пол.; **СКРЪБЕМЬ** — 126 пол.; **КОЛЪЗЕМЬ** — 98 пол.; **ТАТЕМЬ** — 105; **ЗЕВЪРЕМЬ** — 105 и т. д.; **ДНЕМЬ** — 104, **ТЪЛЕСЕМЬ** — 4 пол. и др.; б) 7 пад. множ. основа на **ѡ** (и консонантских, које су позајмиле овај облик од основа на **ѡ**): **ЗАПОВЪДЕХЪ** — 4; **НОЗДРЕХЪ** — 8; **ОБИТЕЛЕХЪ** — 35 пол.; **ИСЛЕХЪ** — 1, 20 пол. и т. д.; **ТЕЛЕСЕХЪ** — 1 пол.; **ЧЕТЫРЕХЪ** — 11 пол. Обратно, **ь** мосто **ѡ** имамо у рочи: **ИЗБАВИТЬ ЛЬ** — 26 пол., 11 пол.

¹) О о од ѡ исп. савремене прилепске облике (види Мирчевъ Д.: Вѣдѣни на Прилѣпския говоръ. Сборникъ за народн. умотвор., наука и книжнина XX (II) стр. 1 и 16): *дѣнот, кѣменот, коѡнот, пѣтот, зѣтот* и т. д.

²) Од **дѣврѣ**, које је од **дѣврѣ**, о чему види Ф. Ѡ. Фортунатовъ: „Старословянское **тъ** въ 3 лицѣ глаголовъ.“ С.П.Б. 1908, стр. 6—9 (Извѣстія Отд. русск. яз. и слов. И. А. Н. т. XIII, вн. 2-я).

Воћина ових случајева прелаза полугласника у пуно вокало, случајева који су воћ утврђени, као што нам је познато, и споменицима старословенског језика, могла би се приписати и средњебугарском у оригиналу нашег рукописа. Али, узимајући у обзир, с једне стране, сличан начин њихног јављања у прилепском говору¹⁾, а, с друге, да је у овом говору у употреби и облик **ТАТОТЬ**, можемо у њима видети рефлексе живог изговора у језику преписивачеву.

О њ месту **ѡ** говорили смо раније.

Као рефлекс **ѡ** (напрогнутог) у а) јаком његовом положају јавља се **ѡ**, б) у слабом — **и**: а) **ВЪ РАВЕН ШЕРАЗЪ** — 27 пол.; **КЕЛЕ ІСНИ** — 11 пол., 27 пол.; **СНЪ БЖИ** — 25; **РАВЪ БОЖИ** — 108; облици 2 пад. множ.: **ПОВЕЛЕНИИ** — 2; **ПОМЫШЛЕНИ** — 19; **БЕЗАКОНИ** — 61 пол.; **ЛОЖИ** — 118, 120 пол.; **ПОУТИ** — 18 пол., 19; **ПЕЧАЛЕН** — 35 пол.; **ЗАПОВѢДЕН** — 38, 117; **КО | СТИ** — 46; **ЛЮДЕН** — 61 пол., 62 н., 63, 63 н.; **ЧЕЛЮСТИ** — 102; **СѢТИ** — 116; **ЗЛОДѢЦЪ** — 109 п.; **ШЕДОУЩА**; али код замонице **СЪИ** — ѡ остаје: **ГРАДЪ СЪИ** — 61 п.; **ВИНОГРАДЪ СЪИ** — 60. б) 1 пад. јед. ср. р. придева: **ОУ ВЪЛЧИИ ТѢЛО** или **ОУ ПЕСИИ** — 110; 1 пад. јед. глаголских имоница ср. р. **ЖИТИИ** — 48; **КОПИИ** — 99, **БЛВЕНИИ** — 1, **ЩИЩЕНИИ** — 1 и т. д.; тако исто и зависни падежи (изуевши 2 пад. множ.): **ШАВЕНИИ** — 24 пол.; **ПОВЕЛИ | НИИ** — 44; **ВЪСКРСЕНИИ** — 4 пол.; **ПОСѢЩЕНИИ** — 1; **ИЗВОЛЕНИИ** — 2 п.; **ЗНАМЕНИИ** — 46 и т. д.; у промени имоница ж. р. на **-ИИ**: **СВИНИИХЪ** — 5 п.; и 6 пад. јед. имоница ж. р. са основама на **і**: **МИЛОСТИИ** — 4; **КРѢПОСТИИ** — 5 п.; **РА | ДОСТИИ** — 25 и т. д.

Облик 1 пад. јед. одређених придева има заврштак **ИИ** (праслов. ***ѡјѡ**), али се оц воћином налази у скраћеном облику **И** (**И**) (примори ће бити наведени ниже у § 17). Прилично је занимљив, слично образовању 1 пад. јед. придева мушког рода, појав, када **ѡ** којим се завршује реч пред речју која се почињо са **ј** прелази у **и** (**И**): **ДѢИ** изкавити | **ЛЪ** на **ІШРАНИ** **ПРИШИ** **І** — 26 п.; **КЪЗВИГНОУЛИ | ІСНИ** — 119. У споменицима ста-

¹⁾ Што се тиче **ѡ** као замене **ѡ** и **ѡ** то, судећи по тврђењима Д. Мирчева, ширење овога, по свој прилици, са стране унесеног србизма ограничено је на мали број случајева. Тако исто има мало случајева где је употребљено **ѡ** место **ѡ** (**ѡ**, тјино, клонеше **ѡ** и **ѡ**); они су ограничени на узамјени из турског језика суѡикс -**ѡ**ѡк и мали број примера у којима то находимо на крају речи пред **р** (**ѡ**ѡр, **ѡ**ѡрѡ, **ѡ**ѡѡр, **ѡ**ѡѡр, **ѡ**ѡѡр); тако исто место **ѡ** находимо у на крају речи пред **и** (**ѡ**ѡѡѡ, **ѡ**ѡѡѡ и **ѡ**ѡѡѡ) (види о свему томе оп. cit. Мирчева, стр. 4—5)

рословенског језика имамо сличан појав, али с том разликом, што **ж** којим се завршује реч долази у облику **ѣ** пред речју која почиње са ***јь**; у примерима нашег споменика овога нема, па је због тога и фонетско објашњавање споменутог појава тошко.

9. Мосто прасловенских **ѣ, ѝ** са редуцираним самогласником који им претходи или за њима следује — налазимо стално **рѣ, лѣ**: **срѣпъскоуѣ** (6 пад. јед. ж. р.) — 123 п.; **скврѣнѣ** (3 пад. јед.) — 9; **вѣ прѣвѣнѣцѣхъ** — 10; **сѣмрѣти** (3 пад. јед.) — 68; **крѣцѣ | ннѣ** — 20 п.; **скврѣнѣ** — (3 пад. јед.) — 9; **крѣвѣ** (4 пад. јед.) — 110 п.; **крѣ | мѣцѣствнѣ** (2 пад. ед.) — 51; **хѣлнн** — 106; **наплѣннѣ** (зап. н.) — 106; **вѣлѣкѣ** и т. д. Али у овим случајевима налазимо и оболежавање **р** и **л** без **ѣ**, које се каткада не означају да је пропуштено, и то не само на крају реда, где није било моста да се обелжи **ѣ**, него и у средини: **нѣшдр | жннѣ** — 5 п.; **вѣсѣртнѣ** (7 пад. јед. мушког рода) — 26 п.; **оу црквѣ** — 109 п.; **млѣсрдѣ** — 7 п.; **млѣ | срѣдѣнѣ** — 31; **млѣсрѣдѣнѣ** — 98; **слнцѣ** — 106; **вѣплѣценѣ** — 2 п. Овај појав имамо у споменицима средњобугарског језика (види Обзоръ П. А. Лаврова, стр. 43); што се тиче савременог прилопског говора, у њему Мирчов находи **тѣрт** (нако изгледа треба читати **тѣрт**?) и **толт**¹⁾ за које се, као за прелазно ступњење, мора претпоставити: **ѣ** и **ѝ**.

У два случаја имамо **ѣр** мосто прасловенског ***ѣг**: **врѣннѣ** — 123 п. (запис). (Исп. исту реч у истом облику у Мар. јованѣ. Синајск. тробн. и псалт.²⁾; исто је забелужио Кулбакин и у одломку четворојованѣоља Григоровичева XIII—XIV³⁾ и **оушерши** (1 пад. мн. п.) — 64 п.

Да наведемо **рѣ** у грчким речима мосто **ρα** и **αρ**: **трѣпѣзѣ** (2 пад. мн.) — 67 п. (исп. **на трапѣзѣ** — *ibid*; **врѣтолома** (4 пад.) — 50 п.)

10. **ы** и **и** мешају се у писању после свих сугласника (као и после **г, к**, (о чему ће бити доцније говор), што доказује, разумо се, да су се они изједначили у језику писца у један глас: **чѣколюкѣнѣ** — 11; **спѣкѣ** (запов. п.) — 64 п.; **нѣзлѣбѣнѣ** (5 пад. јед. м.) — 30; **погоуѣлѣ** — 98 пол. и т. д. и: **добѣти** — 48 (једини пример); **оу црквѣ** — 109 п.; **сѣшѣствѣнѣ** — 32 п.; **прославѣхъ**⁴⁾ **сѣ** — 52 п.; **ожнѣнѣ** (зап. н.) — 102; **вѣзѣвѣгноуѣлѣ** — 98 пол., 100 пол. и т. д. и: **моли | тѣнѣ** (4 п. мн.) — 62 п.; **О вѣшнѣнѣ** — 49 п.; **гоуѣнѣнѣхъ**⁴⁾ (2 п. мн.) — 17 пол.; **слѣнѣ** (2 п. јед.) — 118; **кн** — 123

¹⁾ Види А. Leskien. Handbuch der albulgarischen Sprache,⁵ S. 75.

²⁾ Оп. cit. стр. 6.

³⁾ Види А. Leskien. Handbuch⁵, S. 37.

⁴⁾ Ивѣстія V (1900), стр. 905.

пол. и т. д.; **БОУДЫ** (зап. н.) — 4 пол., 11, 62 пол., 102, 117 пол.; **НА ТВОРДЫ** — 6; **НЕПРОХОДИМНЕ** | — 23 пол.; **КЕДЫНЬ** — 42 и т. д. и: **ГРЕДИ** (парт.) — 25; **ЗВЕЗДИ** (1 п. мн.) — 26; **МАЛДИЕ** (4 п. мн.) **ВЪЗДНУХАНЫ** (1 пад. мн.) — 63; **ДИМНЫМЪ** (6 пад. мн.) — 106 пол. и т. д.; **СЪЗЫЖЫ** (зап. н.) — 11; **ВЕРЪЗЫ** (зап. н.) — 31, 62 пол.; **ИЗЪДЕТЬ** — 19 и т. д. и: **РЪЪЗИ** (4 п. мн.) — 26; **ПРИЗВАТИ** — 99 пол., 114, 115, 118; **КЕЗИКЪ** — 99 пол. и т. д.; **ЛЫКЪ** — 29 пол.; **ШЫСЛЫ** (4 п. мн.) — 42; **МЫСЛЫ** (7 јод.) — 48 и: **СЫЛН** (1 пад. мн.) — 11 пол., 104; **ПРЪСВЪТЛНУХЪ** (2 п. мн.) — 22 пол.; **ЗАІ | Е** (2 п. јед. ж.) — 117 пол.; **ШЫРЪ** — 11 пол.; **ОУЗАМЫ** (6 п. мн.) — 34; **СЪ НАМЫ** — 68 пол. и т. д. и: **МИСЛИ** (4 мн.) — 37; **МИСЛЫ** (7 јод.) — 48; **МИТАРЫ** (4 јед.) — 38 пол. и т. д.; **ДЪНЫ** (4 мн.) — 5, 30 пол., 33; **ИСТОЧНЫКЪ** — 9 пол., 12, 21 пол., 104 пол.; **НЫКЫТО** (5 п.) — 103 и т. д. и: **ИСТАВНИЕ** (4 мн. ж.) — 26; **НИ** (4 мн.) — 118 пол., 119, 123; **БЕСЧИСЛЪ | НИХЪ** (2 п. мн.) — 126 и т. д.; **ПРИСТУПЫ** (зап. н.) — 5; **КОПЫЕ** — 99; **ВЪПЫЮ** (1 л. јод.) — 126 пол. и т. д. и **СЛЪПИМЪ** (3 п. мн.) — 101 пол.; **СТОПИ** (4 п. мн.) — 119; **ВЪ ШОРЫ** — 20; **МАРЫЕ** (2 п.) — 30 н.; **СТВОРЫХЪ** — 65 и т. д. и: **ОУКРІ | СЕ** — 5; **КРИЛАТИ** — 25 пол.; **ДОБРНИ** (6 п. мн.) — 97 пол., и т. д.; **СЫЛН** (1 п. мн.) — 11 пол.; **С НЕБЪ** — 68; **КЕСЫ** (2 л. јед.) — 98 пол., 99; **ВЪЗЪСИЛАМО** (1 л. мн.) — 6 пол., 12; **НАСНЦЪ** — 28, 67 пол.; **РОСИ** (2 п. јодн.) — 47; **ПРОСИПАЛО** — 106 пол., и т. д.; **ИСТЫНЫ** (2 п. јод.) — 3 п.; **ЛЪСТЫ** (1 п. мн.) — 9; **ВЫТЫ** (воодр. нач.) — 10 пол., 32 пол., 100 и т. д. и: **ПАСТИРИ** — 1; **Ш РАБОТИ** — 26; **НЕПОСТИДНОУ** (4 пад. јодн. ж.) — 50 и т. д.

11. Одступања од етимолошки правилно употребе **Ѣ** налазимо у овим случајевима: **ДОКЛЕ** — 37 н., **НИКОЛЕ** (3 п.) — 124 п. и **СТАНЕТА** (зап. н. мн.) — 43. Послодњи случај, у ствари, но значи много, јер има разлога претпоставити да се двојина изгубила у језику прописивачеву или у оригиналу нашег споменика (види ниже § 32), пошто се **Ѣ** у другим случајевима заповедног начина употребљава доследно (**ШНИКЪТЕ** — 9 пол.; **РЦЪМО** — 20; **ПОГРЪПЪТЕ** — 45 пол.; **ПРИНСЕЪТЕ** — 45 пол.; **ШЖЕНЪТЕ** — 104; **ОУЗЪМЪТА** — 105 пол.; **НАДЪТА** — 105 пол.; **ЧТЪТЕ** — 123 пол.; **КЛЪНЪТЕ** — 123 пол.; **ПОМОЗЪТЕ** — 102 пол., 104 при **ПОМОЗИТЕ** — 102 пол. резултат је утицаја аналогije). Колебања у употреби **Ѣ** и **Е** у речима **СИМЕОНЪ** (**СИМЪШНА** — 2 пол., 124 (двапут), **СИМЪШНОУ** — 40 пол. и **СИМЪШНА** — 3; **СЕ | МЕШНОВУ** (4 п. јод. ж.) — 124); **МОНЪКИ** (5 п. — 24 пол., 29, 67; **МОНЪК | ШИ** 6 п.) — 38) као позајмљеним такође ништа не показује. **Ѣ** у речи **НКЕОУТЬ** (3 л. мн.) — 53 обја-

шњава се утицајом аналогично облика јединице (исп. **нѣсмѣ** — 53; **нѣсмѣ** — 52 пол.).

и замењује **ѣ** у овим случајевима: **болѣзѣ** — 109; **въ болѣзны** — 99 пол.; **болѣзны** (4 п. мн.) — 68 пол., 99; **болѣзньми** (6 п. мн.) — 99; **болѣзньми** (3 п. мн.) — 98 (при: **болѣзны** (1 п. мн.) — 104 пол.; **болѣзны** (2 п. јед.) — 103 пол., 98 пол.; **болѣзны** (2 п. мн.) — 101, 97, 68 пол.; **болѣзньнаго** (2 п. јед. ср.) — 68 пол.) **повѣлани** (2 п. јед.) — 118, 118 пол.; **по повѣлани** — 44, **повѣланисмѣ** (6 п. јед.) — 11 пол., 66 пол., **повѣланиен** (3 п. мн.) — 2; **повѣли** (3 л. јед. аор.) — 38 пол.; **повѣлавшоушюу** (3 п. јед. м.) — 6; **запечатавы** (парт.) — 8 пол.; **нѣстани** (2 п. јед.) — 9 пол., 3 пол.; **нѣстанию** (3 п. јед.) — 12; **тѣлѣца** (2 п. јед. м.) — 9 пол.; **нѣстани** (2 п. јед. ср.) — 128 (при: **нѣтѣньное** — 10 пол.; **нѣтѣноу** (4 п. јед. ж.) — 12.

Обратно: **ѣ** у место **и**: **крѣта гнѣ** (2 п. јед.) — 104; **продани** **брѣнѣ** (2 п. јед.) — 101; **Ѡ насилни дивѣолѣ** — 31 пол.; **оумрѣ** **ѣвѣкѣ** (парт.) — 97; **въ послѣднѣ актѣ** — 1 (пород **въ послѣднѣ актѣ** — 2 пол.)
Случајева употребе **ѣ** место **и** после **ѣ** налазимо већ у ћириличким споменицима старословенског језика (у Сав. књ. — после **ѣ**, **ѣ**, тако исто и у Хиланд. л.¹), а у рукописима средњобугарске редакције употреба **ѣ** место **и** после **ѣ** и **ѣ** обична је појава. Графичке алтернације као **господнѣ** и **господни**, **дивѣолѣ** и **дивѣоли** изазвале су појаву и таквих као **болѣзнь** и **болѣзны**, **повѣлѣниѣ** и **повѣланиѣ**. Што се тиче случајева као **вѣрѣѣ** (4 п. мн. 52 п. и 33 п.) и **оусаченѣ** (125), у њима треба тако исто видети графичку појаву: место **ѣ** узето је било **и**, а затим, због тога што су у неким случајевима у писању било алтернације **ри** и **ра** (**морѣ** и после кад је **р** постало „тврдо“ — **мѣра**), **си** и **са** (**вси** и **вса**), — то је графички или на основу извештачног изговара пренесено и у наведене примеро. У **нѣрдѣнѣ** — 20 пол. имамо, разуме се, погрешку у писању.

Дакло, доказну снагу при решавању питања, да ли се осећала разлика између гласова **ѣ** и **ѣ** у језику преписивачеву, имају једино примери: **доколе** и **николе**. Имајући на уму околност, да је број њихов врло мали, особито прома великом обиму нашег споменика, морамо се уздржати од категоричког одговора на питање о томе.

¹ Види С. М. Кулбакинъ: Древне-церковно-славјанскій языкъ. I. Харьковъ 1911, стр. 90.

² Данас : прилепском говору место **ѣ** имамо **ѣ** (види Мирчева op. cit., стр. 8).

12. Оу стоји место о у грчким именима: **трифоуне** (5 п.) — 108; **трифоуноу** (3 п.) — 107 пол.; **Ѡ соулоуна** — 102 пол.

13. О у место оу у рочима: **ѡдсноу** — 30 пол.; **ѡсоу вселеноу** (4 п. јед.) — 61; **к ѡцоу своје | ѡ неѡнмоу** — 99 пол.; **имени тво-кешо стѡмоу** — 114 пол.; **ѡразоми** — очигледне су погрешке у писању.

14. Случајови употребе о место ѡ после ш и ѡ у наставцима 3 п. јед. м. р. глаголских придева, због тога што су ограничени на одређену граматичку категорију, искључују могућност фонетичког тумачења: **скиѡшомоу** — 19; **грѡдоушомѡ** — 25; **подѡкѡшомоу** — 40 пол.; **соушомоу** — 99; **ствѡрьшомоу** — 109; **положившомоу** — 109; **малѡшомоусѡ** — 119 пол.; **давшомоу** 123.

55. Место прасловенског дијалекатског *ѡз, у предлозима и префиксима *ѡз и *ѡз (у почетку речи) налазимо оуз(ь) и оу, што сведочи о пролазу ѡз у ѡ у почетку речи. Ова се појава налази и у средњобугарским споменицима (види *Обзоръ П. А. Лаврова*, стр. 90): **оу вљчине тѡло** или **оу песне** — 110; **оу роуцѡ** — 105 пол.; **оу пошѡ** — 115 пол.; **оу стрѡскѡ** — 106; **оу стоупѡ** — 106 пол., **ѡ оу нивѡ** или **оу храмѡ**, или **оувиноградѡ**, или **оу конѡ** или **ѡѡ**. 108; **оу вѡжи** — 109 пол.; **оуѡми** (запов. н.) — 105 н., 109 н.; **оуѡѡта** (запов. н. мн.) — 105 пол.; **оуѡель** (парт.) — 107; **оуспоуѡ** — 110 пол. Појава слично врсте у прилепском језику нома (т. ј. чува се ѡ и ѡ); према томе, ако ово није утицај оригинала, резултат је српског утицаја.

16. Изостављање самогласника. Самогласник ѡ изоставља се у почетку речи. 1) 1 л. јед. помоћног глагола: **ѡцоу да и | деже сѡѡ азѡ и ты боудоуѡ со мноу** — 53 пол. (у прилеп. говору сѡм. Мирчев, ор. сит., стр. 5).

2). 2 л. јед.: **азѡ славоу ѡю си даљ ѡнѡ. даѡ ѡнѡ** — 53; **да видѡѡ слау моу | ѡю же си даљ ѡнѡ** — 53 пол.

3). 3 пад. јед. замонице 3 л.: **рѡѡ моу** — 109 пол.; **сѡа моу | оуроѡ** (2 п.) — 123 пол. (исп. исто и у прилепском говору: му, Мирчев, ор. сит., стр. 22).

Изостављање ѡ у свима овим случајевима познато је у споменицима средњобугарским (види *Обзоръ П. А. Лаврова*, стр. 71—72).

4). У позајмици из грчког: **сѡа катѡрино** (5 п.) — 103 пол. Самогласник ѡ изоставља се: **О зѡѡѡ ѡи градѡ сѡн...** 61 пол.

ѡ је изостављено у почетку ових грчких имена у групи ѡнѡ: **ѡрѡданѡскѡѡ** (4 п. мн. ж.) — 21; **ѡѡ | ѡрѡданѡ** — 22; **на ѡрѡданѡ** — 25; **ѡѡ ѡрѡданѡ** — 25 пол., 26; **ѡѡ ѡрѡданѡ** — 25 н. (али: ѡѡ

нѡрѣданы — 20; въ нѡрѣдѣнѣ (sic) — 20 пол.; Іѡрѣанъ — 26 пол.; на Іѡрданѣ — 26 пол.; въ іерихо | нь — 110, 111 пол. Исп. слично у средњобугарским спомоницима (види *Обзоръ* П. А. Лаврова стр. 72).

17. Сажимањо самогласника: 1) аѣ \geq ае \geq а у 1 л. мн. глагола: **възъсилаѣмо** — 6 пол., 12 пол., 40; али: **знаѣмо** — 63; **възъсилаѣмо** — 28 пол., 48, 119; **покланиѣмо** — 120; **призѣбаѣмо** — 120; **величаѣмо** — 128 пол.

2) вѣ \geq ве \geq в: **оуѣмо** (1 л. мн.) — 121 пол. (али: **дѣмо** — 30). Исп. исто у средњобугарским спомоницима у 3 л. јед., *Обзоръ* П. А. Лаврова, стр. 78.

3) іі \geq і: **примі** (зап. н.) — 37 пол., 62 пол.; **примѣмо** (1 л. мн.) — 113; **прити** (неодр. н.) — 111 пол.

Примори таквога сажимања налазо се већ у споменицима старословенског језика (види *Handbuch*⁵ Leskien'a, стр. 43).

Занимљиви су случајови сажимања такве врсте при дотицању двеју речи: **даровати ма** (= **има**, д. дв.) — 43 пол.; **съблѡсти ма** (исто) — 43 пол.; **боудн | мѣ** (= **имѣ**, 3 л. мн.) — 120 пол., **послоуша нѣхъ** (= **послоушан** — запов. н.) — 121; **стн ѡанѣ** (5. пад.) — 103 пол.

4) оѣ \geq ое \geq о: на с' | **вошъ мѣстѣ**. Исп. **домѣ твоѣмѣ** у Псалтиру Григоровича XIII в.¹⁾

У појаве сажимања, као што изгледа, треба урачунати и наставак **и(ы)** у 1 и 5 п. јод. придева м. р. (то исто и у средњобугарским рукописима, в. *Обзоръ* П. А. Лаврова, стр. 77) и у 7. п. јед. именица ср. р. на **-иѣ**: **стѣ славы и страшны** — 5 пол.; **хромы** — 17 пол.; **јединородны** — 21 пол.; **прѣвѣчны** — 24; **непрѣклоны** — 26; **члѣчскы** — 26 пол.; **водні** — 26 пол.; **въжло | блны** — 27; **вѣчны** — 18 пол., 33 пол., 50; **великы** — 64, 115, 115 пол., 116; **правы** — 98; **тѣшкы** — 100 пол., **морскы** — 106; **нывѣны** — 108; **непризнаны** — 109; **блгы** — 11, 68 пол., 113 пол., 115; **чюдны** — 115 пол.; **вышны** — 116; **ѣты** — 113, 109 н. (двапут); **мирскы** — 126; **тѣскны** — 126 пол.; **о... просвѣщены и ѡ пришествы** — 21; **въ видѣны** — 27 (двапут); **о дрѣжани** — 29 пол.; **ѡ въхо | жѣни** — 35; **ѡ постри | жѣни** — 41 пол.; **въ пощѣни** — 44; **ѡ... съчетани** — 49 пол.; **въ помышлены** — 39, 65; **въ зрѣви** — 99; **ѡ про | мишлены** — 107 пол.; **въ прѣ | половени** — 111.

¹⁾ В. *Обзоръ* П. А. Лаврова, стр. 78.

Облик имена **Тодора** (4 п.) — 124 у овој форми позајмљен је из грчког језика (*Θόδωρος* при *Θεόδωρος*).

Пример: **ВЕЛЕ ЈЕСИ ГИ** (11 пол., 27 пол.) показује, како изгледа, да се изговарало *velej* (i) *esi*. М. Долопко.

ДОПУНА АКАДЕМИСКОМ ИЗДАЊУ МАРУЛИЋЕВЕ „ЈУДИТЕ“.

Марулићова пеоничка дела имамо у првој књизи *Starih pisaca hrvatskih*, а на првом месту у књизи, од почетка њена па до стране 72, „Јудиту“. Издање „Јудите“ приређено је на основу старог издања од 30 марта 1522 год., а узета су у обзир и два млађа издања, те су разликости у тексту означене у нотама у дну страна (исп. стр. 5 предговора *Starih pisaca hrvatskih I*). Пошто је текст „Јудите“ већ био наштампан, дошло је опремиоцу академског издања Јагићу до руку и најстарије познато издање „Јудите“, из год. 1521, које је Јагић употребио у толико, што је неко разликости и сагласности оба стара издања набројно на страни 5—6 предговора.

Тада, и за дуго доцније, није још било познато издање „Јудите“ од 29. Јануара 1522 год. О овоме је издању, колико је мени познато, први обавестио вредни и заслужни књижар загребачки М. Брајер у чланку *O tiskanim izdanjima Marulićeve „Judite“ u Gradji za pov. knjiž. hrv. III*, одакле је тај чланак прештампан у Брајеровој књизи *Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povjesti hrvatskoj, Zagreb 1904*. Брајер је правилно одредио место „новоме“ издању: оно је два месеца старије од онога издања што је академском издању за подлогу послужило, а 5 и по месеца млађе од најстаријог познатог издања (од 13 августа 1521 год.). Док је Брајер изнео на чистину питање о трима најстаријим издањима „Јудите“, није то учинио с осталим, млађим издањима. Он признаје још само једно, четврто издање, штампано у штампарији Августина и Александра Биндонија год. 1627, те воли: „Spominju se takodjer i druga izdanja „Judite“, dijelom očito pogrješno, dijelom opet bez dovoljne potvrde, pa se zato i ne osvrćem na njih“. Међутим, и Кукуљевих и Јагић помињу једно издање, од којег је примерак њихов потпуно дочуван, без почетка и краја, па је и то издање узето у обзир при издавању академског издања